

Integratsiooni monitooringu põhitulemuste kokkuvõte

I. Positiivsed arengud

Eestivenelaste integratsioon on mitmes aspektis edukas. See väljendub eelkõige paljudes sotsiaal-majanduslikes näitajates, aga ka poliitilise integratsiooni sfääris.

Sotsiaal-majanduslik integratsioon

Kuigi varasemast tööturu-situatsioonist tulenevana on eestivenelaste osakaal tööstuses ja tööliskohtadel võrreldes eestlastega jätkuvalt suurem, viitavad hõivestruktuuri muutused ja töötusmäära langus nende hõivesuutlikkuse tõusule. Nii on täheldatav noorte eestivenelaste liikumine spetsialistide ametitesse ja nende jätkuv hõive oskustöölisena varasema liht- ja abitöölisena rakendumise asemel. Kui eelmised monitooringud viitasid asjaolule, et suhteliselt raskem oli tööle rakenduda noortel, kes eestlastega tööturul konkureerides alla jäid ning neil oli keeruline konkureerida ka nende töökohtade saamiseks, mis olid täidetud eestivenelaste vanemate earühmade esindajatega, siis tänaseks on kujunenud uus trend: alla 30 aasta vanuste eestivenelaste hõivatute ametistruktuur on märgatavalt lähenenud nii üle 30 aastaste eestivenelaste kui ka eestlastest noorte omale. Noored eestivenelased rakenduvad vähem lihttöölise ja teenindajatena, täiendades pigem oskustöölise ja spetsialistide rühmi: alla 30 aastaseid oskustöölisi on enam kui vanemates eestivenelaste rühmades (vastavalt 42% alla 30-aastastest hõivatutest on oskustöölised, 30-50 aastastest 39 ja vanimast rühmast 36%). Samaealiste eestlastega võrreldes on noori eestivenelasi vähemal määral teenindaja ametis (17% 23% vastu) ning esmakordselt on küsitluse andmeil eestlastega lähedane osakaal noori eestivenelasi hõivatud spetsialistidena (19% eestlaste 21% vastu).

Märkimisväärne muutus on toimunud toimetuleku näitajates. Kõigi majandusliku seisundi indikaatorite järgi on nii eestlaste kui eestivenelaste seisund paranenud ja seda nii toimetulekut, sissetulekuid kui ka majandusliku olukorra hinnangut arvestades. Kõige olulisem nihe on toimunud toimetuleku tasemes. Kui 2000. aastal oli süvavaesuses (raha

ei jätku toiduks) 8% eestlastest ja 11% eestivenelastest, ning 2002. aastal oli neid mõlemas rühmas võrdselt 9%, siis 2005. aastal vastavalt 5 ja 4%. Vähenenud on ka nende osakaal, kes ei oma võimalust säästa ning kel jääb raha puudu riiete muretsemiseks: kui 2000 aastal oli neid eestlaste seas 57% ja eestivenelaste hulgas 63%, siis on samasuguses seisus tänaseks umbes 40% nii mõlemast grupist, kusjuures süvavaesus on iseloomulik peaaesjalikult töötutele.

Taoline protsess kajastub ka majandusliku olukorra hinnangutes, kuigi nõrgemal määral. Kui oma majandusliku olukorraga oli aastal 2002 rohkem või vähem rahul 37% eestlastest ja 26% eestivenelastest, siis 2005 vastavalt 38% ja 31%. Hoolimata toimetuleku paranemisest pole ligi 2/3 olukorraga rahul. Ka hindasid eeskätt eestivenelased vähem kui eestlased olukorra paranemist viimasel 2 aastal, samas kahanes siiski nende osakaal, kes märkisid oma olukorra halvenemist. Kui aastal 2000 oli neid eestivenelaste seas 48% ja 2002. aastal 37 %, siis 2005 28%, kusjuures rahulolematuse kasvab vanusega. Samuti on märgatav eestlaste ja eestivenelaste tarbimiskäitumise jätkuv sarnastumine, pea võrdselt kasutatakse laenu ja liisinguvõimalusi, eriti noorte ja kõrgharitud poolt.

Poliitiline integratsioon

Positiivseid arenguid võib märgata ka poliitilise integratsiooni sfääris. Kuulumine kodanikkonda on eestivenelastele oluliseks kollektiivse samastumise kanaliks. 60% venekeelsetest respondentidest (69% noortest) samastab end Eesti kodanikega, samal ajal kui tegelikult on uuritavaist Eesti kodanikud 45% (noortest 53%). Kodakondsus on tugevalt seotud ka territoriaal-etnilise samastumisega: kolmveerand noortest kodanikest samastab end eestivenelastega. Venekeelsete noorte riikkondlikku samastamispüüdu toetab suuresti asjaolu, et 90% kodanikest ja kodakondsuseta noortest ei samasta end Venemaa venelastega, isegi kolmveerand noortest Vene kodanikest ei tee seda.

Eestivenelaste kodumaakuuluvuse tajumise muutused seonduvad 'kahe kodumaa' fenomeniga. Iga neljas/viies intervjuueeritu, nii kodanikud kui kodakondsuseta isikud, peavad oma kodumaaks nii Eestit kui Venemaad. Sealjuures peab Eestit ainsaks

kodumaaks 70% 15-24 aastaseid, 54% 25-39 aastaseid, 50% 40-55 aastaseid ja 24% 55-74 aastaseid. Koos duaalse kodumaa kuvandiga näeb Eestit kodumaana 90% noorimast vanusrühmast. Integratsiooni seisukohalt on tegemist olulise muutusega, mis loomuldas tõstab nooremaealiste eestivenelaste nõudmisi võrdse kohtlemise järele. Ida-Virumaal, vaatamata 'teise' kodumaa lähedusele, nimetatakse enam kui Tallinnas ainsa kodumaana Eestit, mis viitab nende suuremale vajadusele olla eesti ühiskonna poolt omaks võetud.

II. Probleemid

Konfliktsuse tajumine

Üheks integratsiooniprobleemide näitajaks on jätkuv vastandumine rahvuslikul pinnal. Ligi pooled vastanutest täheldavad konflikteid juhtumeid. Konfliktsust täheldatakse sagedamini meedias ja avalikes kohtades. Kõige harvemini on konflikte või vaenulikku suhtumist rahvussuhete pinnal töö juures. Monitooringu andmetel võib järeldada, et mõnevõrra on paranenud eestivenelaste kohtlemine riigiasutustes, sest kui viis aastat tagasi täheldas seal vaenulikku suhtumist või konflikteid olukordi iga kolmas eestivenelane, siis praegu iga neljas.

Eesti kodakondsuse puudumine

Eesti kodakondsuspoliitika aktuaalne praktiline küsimus taandub sellele, kuidas viia suuremasse vastavusse faktiline alaline elanikkond ja selle formaal-juriidiline kodakondsuslik kuuluvus. Olukord, kus riigis on püsiv arvukas kodakondsuseta isikute ja Venemaa kodanike rühm, tingib kodaniku institutsiooni erosiooni. Sisepoliitiliselt seadustab see olukord paratamatult poliitiliste autsaiiderite olemasolu, kelle ees pole vastutav ükski poliitiline jõud ja kes ise pole seotud riigiga normaalsete demokraatlike protseduuride vahendusel. Välispoliitiliselt on see samuti tundlik teema, kuivõrd pingeliste suhete olukorras Venemaaga püüab viimane oma 'kaasmaalaste' poliitika kaudu esineda kõigi mitte-kodanike nimel.

Sotsiaal-majanduslikud probleemid

Vaatamata eespool nimetatud positiivsetele arengutele, on mitmeid probleeme ka sotsiaal-majanduslikus sfääris. Eestivenelaste töörahulolu on võrreldes eestlastega madalam. Kui eesti meeste ja naiste rahulolu tööga on sarnane, siis silmapaistvalt rahulolematud on eestivenelastest keskealised naised (müüjad ja teenindajad), samuti noored eestivene mehed. Mõlemas vaatlusaluses rühmas seondub rahulolu tõus staatuse tõusuga. Noored töölised ei ole kummaski rühmas kuigivõrd oma tööga rahul. Kui varasemad monitooringud näitasid eestivene oskustöölise osas kõrgemat rahulolu, siis viimase uuringu andmed seda ei kinnita. Võib järeldada, et ka eestivenelased on üha enam orienteeritud kõrgharidusele ja valgekraede ameteile. Tegevusalade lõikes on madalaimad rahuloluhinnangud iseloomulikud ehituses, tööstuses ja teeninduses hõivatutele (eestivenelased). Eestlaste puhul on töörahulolu madalaim põllumajanduse hõivatutel ning tüüpiline lihttöölisele, kel enamasti ka madal haridusase.

Eestivenelaste tulevikuvisionid on vähem optimistlikud kui eestlastel, kuigi noored on suhteliselt positiivsemate lootustega (vaid 9% arvab olukorda halvenevat). Kui eesti noortest 60%, siis eestivene noortest vaid 40% loodab oma majandusliku seisundi paranemist. Küsitlusandmeil on eestivenelased ja eriti noored võrreldes eestlastega enam orienteeritud materiaalsetele väärtustele ning üldise eraelukeskuse taustal ka tööle ja karjäärile.

Eesti keele oskus

Üheks tõsisemaks ohusignaaliks integratsioonivallas on asjaolu, et perioodil 1997 – 2005 erilist muutust eestivenelaste keeleoskuses ei ole toimunud. See mõjutab tugevalt integratsiooniprotsesse tervikuna, sest hea eesti keele oskus tugevdab inimese enesehinnangut: mida parem on eesti keele oskus, seda vähem tunnevad eestivenelased eestlaste domineerimist ja on ka ise valmis ühiskonnas osalema.

Täiskasvanud eestivenelastest suudavad eesti keeles suhelda hästi või keskmiselt 41 % vastanutest. Kolmandik on ilma aktiivse eesti keeleta („suhtlen veidi“) ja veerand ei suuda üldse eesti keeles suhelda. Endiselt erineb eestivenelaste keeleoskus tulenevalt

nende kodakondsusest. Eesti kodakondsusega inimeste eesti keele oskus on väga hea võrreldes kodakondsuseta inimestega või Venemaa kodanikega. Oluliselt erineb eestivenelaste eesti keele oskus sõltuvalt nende elukohast. Teljel Tallinn – Narva on keeleoskuse tase täiesti erinev. Narvas on kõikidest eestivenelastest umbkeelseid (ei suuda eesti keeles üldse suhelda) 62 %, Tallinnas vaid 16 %. Aktiivse eesti keele oskus on ligi pooltel (48 %) tallinlastel ja 12 % Narvas elavatel eestivenelastel. Veelgi suuremad kontrastid on Tallinna ja Narva noorte (alla 30 aastaste) eesti keele oskuses. Tallinna noortest on aktiivne keeleoskus 61 % ja umbkeelseid on noorte tallinlaste seas vaid 3 %. Narva noortest on aktiivne keeleoskus 22 % ja umbkeelsete osakaal on 38 %.

Rahvusrühmade ebavõrdsuse tajumine

Integratsiooniprobleemide üldistavaks näitajaks on erinevate rahvusrühmade positsiooni ebavõrdsus ühiskonnas, mida tajuvad nii eestlased kui ka eestivenelased.

Kuidas hindate eestlaste ja mitte-eestlaste positsiooni Eesti ühiskonnas?

(%-des)

	Eestlased	<i>Mitte-eestlased</i>			
		Kõik mitte-eestlased	Eesti kodanik	Kodakondsuseta	Venemaa kodanik
Eestlaste positsioon on tunduvalt kõrgem	25	56	44	71	58
Eestlaste positsioon on mõnevõrra kõrgem	48	31	39	19	32
Mitte-eestlastel ja eestlastel on võrdne positsioon	19	12	15	9	7
Mitte-eestlaste positsioon on mõnevõrra kõrgem	2	1	-	-	2
Mitte-eestlaste positsioon on tunduvalt kõrgem	-	-	-	-	-
RASKE ÕELDA	6	1	1	-	1

Monitooring 2005

73% eestlaste ja 87 % eestivenelaste hinnangul on eestlaste positsioon kõrgem kui eestivenelastel. Vaid 19% eestlastest ja 12 % eestivenelastest peab positsioone

võrdväärsseteks. Tegemist on suurel määral eelarvamustest ja stereotüüpidest tingitud hoiakuga, sest reaalses elus eestivenelaste sissetulekud ja tööalane staatus eestlaste omast oluliselt ei erine. Eestivenelased tajuvad positsioonide vahesid märksa teravamalt kui eestlased. Kui vaid iga neljas eestlane hindab eestlaste positsiooni tunduvalt kõrgemaks, siis eestivenelastest rohkem kui pooled (56%). Kõige teravamalt tajuvad positsioonide vahesid kodakondsuseta vastajad, kelledest ligi kolm neljandikku hindab eestlaste positsiooni tunduvalt kõrgemaks,

Noored eestivenelased, kes omavad Eesti kodakondsust, valdavad eesti keelt ja on hästi suutnud Eesti ühiskonnas kohanduda, tunnetavad end oluliselt rohkem võrdväärseks kui kodakondsuseta, kehva keeleoskusega ja vanema-ealised vastajad. Eestlastest hindavad positsioone võrdväärsseteks nooremaelised, samuti segakollektiivides töötavad eestlased, keda ei häiri eestivenelaste eripära.

Järeldus on, et Eesti elanike hoiakutes domineerib arusaam, et Eesti on ennekõike põhirahvuse ehk eestlaste ühiskond ja eestivenelaste stardipositsioon on nõrgem juba üksnes rahvuse tõttu. Mõistagi ei tähenda see, et nad igas konkreetses elusituatsioonis oleksid tõrjutud, kuid ühiskonnas valitsev domineeriv eelhäälestus pärsib kindlasti nende toimetulekut ja konkurentsivõimet Eesti ühiskonnas.

III. Integratsiooniraskuste põhjused

Meediapoolne huvipuudus

Meedia võimalustest integratsiooni edendamisel on palju räägitud, paraku kohtame seal peamiselt vaid Integratsiooni Sihtasutuse poolt toetatud saateid/kirjutisi. Kanalite endi poolt algatatut on vähe, sisuliselt puudub ikka veel avalik kommunikatiivne ruum, kus erinevad rahvuslikud huvid võrdväärselt esindatud oleksid.

Sallivuse madal tase

Integratsioon seondub mitte üksnes eestivenelaste kohanemisvõime, eesti keele oskuse, Eesti kodakondsuse omamise jmt. Integratsiooni teine pool on eestlaste hoiakud.

Monitooringud näitavad, et jätkub eestlaste ja eelkõige noorte distantseerumine eestivenelastest nii hoiakute kui ka reaalse käitumise tasandil.

Küsitlusaasta/vanus %	2002	2005	2002V	2005V	2002N	2005N
Häirib venelaste eesti keele oskuse puudumine	75	80	71	80	89	82
Peab venelaste elu- ja mõttelaadi enda omast erinevaks	60	78	60	78	61	79
Häirib venelaste teistsugune käitumine ja elulaad	46	59	45	58	52	62
Ei läheks kollektiivi, kus on palju venelasi	44	37	44	32	45	48
Lähimate töökaaslaste seas ei ole või on vähe mitte-eestlasi	80	85	81	85	79	87

N – kuni 29 aastased V- 30 aastased ja vanemad

Nagu tabelis toodud andmed näitavad, on viimase kolme aastaga suurenenud nende eestlastest vastajate osakaal, kes peavad eestivenelaste elu- ja mõttelaadi enda omast erinevaks ja keda häirib nende juures nii eesti keele oskuse puudumine kui ka teistsugune käitumine ja elulaad. Kuni 29 aastaste noorte puhul on eesti keele oskamatuses seotud häiritus küll vähenenud, ent ületab siiski 30 aastaste ja vanemate eestlaste vastavat näitajat. Kui vanemas vanuserühmas on vastumeelsus töö või õppimise suhtes koos eestivenelastega oluliselt vähenenud (mis mõjutab ka kõigi eestlaste koondnäitajat), siis noorte vanuserühmas see viimastel aastatel vähenenud ei ole. Küllap seetõttu on töötavate noorte hulgas suurenenud ka nende osakaal, kelle töökaaslaste seas ei ole üldse või on vähe eestivenelasi.

Riigi integratsioonipoliitika halb kommuniqueerimine

Gümnaasiumireform 2007. aastal hirmutab vene kogukonda, sest ei teata, millises tempos vene koolid eestikeelsele õppele üle lähevad, kuivõrd vene koolidel on võimalusi ülemineku tempo valimiseks ning kuivõrd on üleminek kaetud vajamineva ressursiga. Uuring näitab, et venekeelne avalikkus, sealhulgas ka noored eestivenelased, on reformiks ebapiisavalt ettevalmistatud. Kuna vähesed mõistavad, mis toimuma hakkab, pole eeldusi ka reformide toetusele.

Uuringu palusime vastuseid 2007.a. gümnaasiumireformile järgmiste variantide lõikes: esiteks, „hea otsus, paraneb vene noorte toimetulek Eestis“ ja teiseks, „vene noored võivad kaotada oma identiteedi“. Tulemustest nähtub, et vene gümnaasiumireform vastab eestlaste ootustele. 76 % eestlastest peab reformi heaks otsuseks, 9 % näeb varianti vene noorte identiteedi kaotamiseks ja 15 % eestlastest ei oska reformi tulemust hinnata. Noorte eestlaste (kuni 30 aastaste) hinnangud on sarnased, 79 % noortest pooldab aktiivset vene gümnaasiumide reformimist. Eestivenelased aga on koolireformi suhtes skeptilised. 57 % neist kardavad vene noorte võimalikku identiteedi kaotamist ja vaid 34 % toetab reformi. Paremaks alternatiiviks vene gümnaasiumide reformile peavad mitte-eestlased eesti keele õppe tõhustamist ehk eesti keele tundide arvu suurendamist. Järeldus on, et selgitustöö ja reformi mõtestamine on seni olnud ebapiisav. Venekeelsete noorte identiteedi kaotamise hirm on tugev ja püsib selgelt nende hoiakuid 2007.a. gümnaasiumireformi suhtes.

IV. Perspektiiv

Perioodil 2000 kuni 2005 korraldatud monitooringud näitavad, et viimase viie aastaga on mitmed eestlaste hoiakud teisenenud ning nad pooldavad pragmaatilisi lahendusi. Nii on monitooringu andmetel üle poole eestlastest (54 %) valmis Eestis sündinud mitte-eestlastele andma lihtsustatud korras Eesti kodakondsuse, aastal 2000 toetas sama seisukohta vaid iga kolmas eestlane. 70 % eestlastest peab vajalikuks toetada riigieelarvest Ida-Virumaa majanduslikku ja sotsiaalset arengut, 86 % peab vajalikuks

toetada riigieelarvest eesti keele õpetamise taseme parandamist vene koolides. Need arvud viitavad soovile parandada venekeelse elanikkonna olukorda ja tõsta nende positsiooni ühiskonnas tervikuna.

Ohutaju nõrgenemine

Nimetatud arengu üheks aluseks on asjaolu, et eestlased ei näe enam eestivenelastes ja vene keele kasutamises endi tulevikku ohustavat tegurit. 2002 aasta monitooringu tulemusi analüüsidest tõdesime, et suure hulga mitte-eestlaste elamist Eestis peab ohuks eesti rahvuse säilimisele enam kui 70% eestlastest. Käesoleva aasta uuringus püüdsime mõõta eestlaste ohutunnet varasemate uuringutega võrreldes mõnevõrra teisiti. Nimelt palusime vastajail märkida viieteistkümne võimaliku eestlaste tulevikku Eestis ohustava asjaolu seast kõigepealt viis kõige olulisemat ohtu ja seejärel ülejäänute seast kõik need, mis veel võiksid ohtlikud olla. Seega oli vastajal võimalus vabalt märkida kõiki ohte ja teisalt jagada ohud olulisemateks ja vähem olulisteks. Etteantud loetelus olid ka variandid “Eestis elavad venelased” ja “vene keele osatähtsuse kasv suhtlemises”.

Küsitluse tulemused näitasid, et kui kõige suuremate ohtudena märkisid eestlased alkoholismi ja narkomaaniat (88%, sh 5 olulisema seas 75%) ning vaesust ja tööpuudust (vastavalt 85% ja 65%), siis Eestis elavaid venelasi pidas eestlaste tulevikule ohtlikuks vaid 16% (sh 5 olulisema ohuna märkis neid 8%) ja vene keele kasutamise suurenemist vastavalt 11% (3%) eestlastest. Keskmise ohtlikkuse astmelt platseerusid need tegurid 15 hulgas 12. ja 13. kohale.

Toetuse kasv eestivenelaste tugevamaks kaasamiseks ühiskonna ellu

Nii varasemate kui ka käesoleva uurimuse kohaselt hindavad eestlased ja eestivenelased riigi kodakondsuspoliitikat erinevalt. Eestlaste rõhuv enamus peab seda normaalseks ja rahvusvahelistele standardidele vastavaks (1994.a 47%, 2005 – 61%). Sealjuures on vähenenud kodakondsuspoliitikat leebeks ja eesti rahvuslikke huvisid kahjustavaks pidajate osakaal (1994 – 36%, 2005 – 17%) . Samas, 70% eestivenelasi hindab kodakondsuspoliitikat liiga karmiks, 22% normaalseks ja vastavaks rahvusvahelistele normidele. Nende hinnangute peamiseks diferentseerivaks teguriks on tegelik distants

Eesti kodakondsusest - kui Eesti kodanikest peab 60% riigi poliitikat liiga karmiks, siis Vene kodanikest juba üle 80%.

Kõiki monitooringuid läbiv küsimus 'Millistele mitte-eestlaste gruppidele võiks anda Eesti kodakondsuse lihtsustatud korras?' on oluline indikaator näitamaks eesti avalikkuses valitsevat suhtumist mittekodanikesse ja teistesse rahvustesse. Eestlaste hoiakutes toimunud muutused alates 2000.aastast on järgmised:

- kodakondsuse alased välistavad hoiakud on nõrgenenud – kui 2000.aastal ei nõustunud viiendik eestlasi tegema kellelegi mõõndusi, siis 2005.aastal moodustas see grupp vaid alla kümnendiku respondentidest;
- sünnijärgsete kodanike perekonna liikmete eelistamine vähenes 22 protsendilt 17-le);
- Eestis sündimine, kui riigiga õigusliku sideme tekkimise eeldus on eestlaste hoiakutes omandamas suurenevat tähtsust (pooldajaid 36% 2000.aastal ja 54% 2005. aastal);

Saadud tulemusi võib hinnata eestlaste eemaldumisena kodakondsuse mõistmise välistavast versioonist. Samal ajal on toimunud olulised nihked ka eestivenelaste ettekujutustes. Nende peamine trend on nii proportsionaalse esinduse nõude vähenemine (38 protsendilt 26-le), kui ka liberaalse (eestivenelaste arvust sõltumatu) esinduse nõude vähenemine (26 protsendilt 19-le). Selle asemel on kasvanud 'limiteeritud' esindatuse pooldamine (7 protsendilt 19-le). Integratsiooni kontekstis on taolisi hoiakuid võimalik tõlgendada kui mõlema kooskonna liikumist teineteise suunas. Eestlaste jaoks tähendab see taganemist jäigast välistamise strateegiast, venelaste eesmärk on aga garanteeritud, kuigi mitte täielikult võrdne osalus avaliku võimu teostamisel.